

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
ДО ПРОЕКТУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ
ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА**

© Жерновникова О. А., 2015
<http://orcid.org/0000-0001-8905-6323>
<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.18999>

У статті розкрито сутність поняття «проектування навчальної діяльності учнів», виокремлено особливості дидактичної підготовки майбутніх учителів до проектування навчальної діяльності учнів та показано механізм створення технології проектування навчальної діяльності учнів. Автор виділяє три етапи підготовки майбутнього вчителя щодо проектування навчальної діяльності учнів: планування (формування вміння створювати план майбутньої діяльності навчання); формування вміння будувати проект майбутнього уроку як сукупності сконструйованих навчальних ситуацій; конструювання прогностичної моделі спільної діяльності вчителя й учнів (мікродіяльності). До принципів, які становлять основу навчального проектування віднесено: принцип людських пріоритетів, який реалізується через такі принципи: підкорення процесів проектування реальним інтересам і можливостям виховання; ненав'язування учням виконання своїх проектів; принцип саморозвитку спроєктованих систем, процесів, ситуацій, який може реалізуватися за умови: створення їх динамічними і гнучкими, готовності до багаторазового використання в мінливих умовах, варіативності проектів, що забезпечує досягнення мети. Автор на основі аналізу наукової літератури визначає основні чинники, які сприяють ефективній підготовці майбутніх учителів до проектування навчальної діяльності учнів: людський; мотиваційний (тривалий, ситуативний); чинник вікових, психологічних та соціальних особливостей учителя й учнів.

Ключові слова: учитель, учень, навчальне проектування, підготовка, технологія.

Жерновникова О.А. Подготовка будущего учителя к проектированию учебной деятельности школьников как психолого-педагогическая проблема.

В статье раскрыта сущность понятия «проектирование учебной деятельности учащихся», выделены особенности дидактической подготовки будущих учителей к проектированию учебной деятельности учащихся и показан механизм создания технологии проектирования учебной деятельности учащихся. Автор выделяет три этапа подготовки будущего учителя по проектированию учебной деятельности учащихся: планирование (формирование умения создавать план будущей деятельности обучения);

формирование умения строить проект будущего урока как совокупности сконструированных учебных ситуаций; конструирования прогностической модели совместной деятельности учителя и учащихся (микрод

).
"принципам, которые составляют основу учебного проектирования отнесены: принцип человеческих приоритетов, который реализуется через следующие принципы: подчинение процессов проектирования реальным интересам и возможностям воспитания; ненавязывания ученикам выполнения своих проектов; принцип саморазвития спроектированных систем, процессов, ситуаций, который может реализоваться при условии: создание их динамическими и гибкими, готовности к многократному использованию в меняющихся условиях, вариативности проектов, обеспечивает достижение цели. Автор на основе анализа научной литературы определяет основные факторы, которые способствуют эффективной подготовке будущих учителей к проектированию учебной деятельности учащихся: человеческий; мотивационный (длительный, ситуативный); фактор возрастных, психологических и социальных особенностей учителя и учеников.

Ключевые слова: учитель, ученик, учебное проектирование, подготовка, технология.

Zhernovnykova O.A. Preparation of the future teachers to design educational activity of schoolboys as a psychological and pedagogical problem.

The article reveals the essence of the concept of «designing learning activities of students», singled features didactic training of teachers to design learning activities of students and shows the mechanism for creating technology design learning activities of students. The author identifies three stages of training future teachers design learning activities for students: planning (forming the ability to create a plan for the future of education); forming the ability to build a future project designed as a set of lesson learning situations; designing predictive models of joint activity of teacher and students (mikrodiyalnosti). The principles that form the basis of educational design include: the principle of human priorities, implemented through the following principles: the conquest of the design and capabilities of the real interests of education; nenav'yazuvannya students to fulfill their projects; the principle of self-designed systems, processes, situations that can be realized provided: creation of dynamic and flexible readiness for reuse in a changing environment, variability projects, providing an end. Author based on an analysis of scientific literature identifies the main factors that contribute to the effective preparation of teachers to design learning activities of students: human; motivational (long, situational); age factor, psychological and social characteristics of the teacher and students.

Key words: teacher, student, learning design, training, technology.

Постановка проблеми. XXI століття потребує від сучасного вчителя здатності до переосмислення власної системи професійних знань і вмінь,

урахування досягнень нових освітніх технологій, тому особливо важливими стають навички критичного мислення – використання когнітивних технік і стратегій, які збільшують вірогідність отримання бажаного кінцевого результату. Саме вироблення установки на критичне мислення є не менш важливим, ніж розвиток навичок мислення. Серед якостей, які притаманні людині, що користується критичним мисленням, вчені виділяють такі: готовність до планування своєї діяльності; гнучкість як готовність до розгляду нових варіантів змінити власну точку зору; наполегливість у роботі як основа її успіху; готовність до виправлення власних помилок; самоусвідомлення уявного процесу; пошук компромісних рішень, що задовольняють більшість тощо.

Сьогодні зусилля дидактів і педагогів-практиків звернено на пошук нових чинників, що впливають на ефективність педагогічного процесу. Серед них значне місце займає проектування навчальної діяльності учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні в теорії та практиці педагогічної освіти накопичені значні наукові напрацювання, які можуть слугувати основою підготовки майбутніх учителів до проектування навчальної діяльності учнів. Особливе місце у дидактичній підготовці майбутнього вчителя до навчального проектування, з точки зору цілісності, займає кафедра загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Дидактична підготовка майбутнього вчителя вимагає підготовки до проектування навчальної діяльності учнів, застосування інноваційних освітніх систем, інноваційних технологій, яким приділено увагу у працях А. Алексюк, В. Безпалько, А. Вербицький, Б. Гершунський, В. Гриньов, Т. Дмитренко, О. Дубасенюк, В. Євдокимов, М. Жалдак, В. Лозова, В. Монахов, А. Нісімчук, О. Падалка, О. Пехота, І. Підласий, І. Прокопенко, С. Пейперт, Б. Скіннер, Б. Річейсон, В. Тименко, Р. Харст, П. Мітчел, М. Вулман, С. Сполдинг та ін.).

Навчальне проектування вважається вченими однією з технологій переходу до інноваційної освіти, визначається провідною тенденцією освіти майбутнього. Проблемам навчального проектування як самостійної галузі педагогіки присвячено ґрунтовні дослідження видатних учених, зокрема В. Андрієвська, В. Безпалька, В. Безрукової, Л. Гризун, О. Заїр-Бек, І. Лернера, В. Краєвського, В. Костіна, В. Загвязинського, А. Макаренка, Н. Суртаєвої, В. Тименка, С. Шацького, Г. Щедровицького, Н. Яковлевої та ін.

Дослідження проблеми підготовки майбутнього вчителя до навчального проектування тривають давно, але питання підготовки майбутнього вчителя саме до проектування навчальної діяльності учнів залишається, на нашу думку, недостатньо розкритим.

Метою статті є визначення суті поняття «проектування навчальної діяльності учнів» і розкриття особливостей підготовки майбутнього вчителя до проектування навчальної діяльності учнів.

Виклад основного матеріалу. Загальновизнано, що навчання являє собою сферу суспільного діяльності з передачі старшим поколінням молодшому накопиченого соціального досвіду. Даний процес є цілеспрямованою послідовною зміною навчальних завдань у ході взаємодії вчителя й учня і поступовою зміною властивостей учнів в результаті засвоєння ними змісту представленого досвіду. Основна функція цього процесу полягає в тому, щоб за мінімальний термін найкращим чином передати молодому поколінню зміст соціального досвіду, який необхідний для відтворення і розвитку суспільства. При цьому соціальні цілі впливають на зміст освіти, його конкретне наповнення, на організаторів та виконавців навчальної діяльності. На це звертають увагу відомі філософи і психологи (Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, І. Кон, О. Леонтєв та ін.).

Для всебічного і глибокого аналізу навчальної діяльності, як цілісної системи, велике методологічне значення має розгляд деяких питань філософської та психологічної теорії діяльності. На жаль, педагогіка не розглядає діяльність як самостійне педагогічне явище. У ній переважає вивчення конкретних видів діяльності: навчальної, суспільної, естетичної, спортивної та ін. Визначення ж самої категорії «діяльність» вона запозичує з філософії та психології, які спочатку підкреслювали зв'язок діяльності таких різномірних елементів, як знання, операція, мова, мета, мотиви, свідомість, знаки, сенс, значення тощо. У розкритті категорії діяльності одні філософи вважають, що це та сторона, той предмет, який людина виділяє у своїй власній активності і відповідно до якого вона його будує. Основним проектуючим елементом такого виокремлення є «завдання» (М. Розов). М. Каган же під діяльністю розуміє спосіб існування людини і вважає, що у відповідності з нею, сам же правомірно визначається як діюча істота [1, с. 88]. Але найбільш універсальним, хоча і не повним визначенням діяльності, слід прийняти

наступне: «діяльність є специфічно людська форма активного ставлення до навколишнього світу, зміст якої становить доцільна зміна і перетворення цього світу на основі засвоєння і розвитку наявних форм культури [2, с. 49].

Іншими словами, діяльність – форма активного ставлення людини до реальної дійсності. Слід зазначити, що загальним у всіх визначеннях є розуміння діяльності як форми активного ставлення людини до фактичної дійсності.

Діяльність як категорія психології активно розроблялася такими психологами, як П. Гальперін, О. Леонтьєв, О. Лурія, С. Рубінштейн, А. Смірнов та ін. Вчені розглядають діяльність конкретних індивідів, яка, в одних випадках протікає як спільна, а в інших – як індивідуальна. В обох випадках діяльність людського індивіда незмінна, незалежна від умов і форм її протікання, без урахування особливостей її структури розглядається тільки в системі суспільних відносин. Навчальна ж діяльність, виділяється як специфічна.

На думку В. Давидова, навчальна діяльність – це засвоєння теоретичних наукованих понять та власне те, з яких операцій вона буде складатися. Принципово це залежить від того, яку функцію учень виконує в дидактичній ситуації [3]. Це може бути функція: пасивного сприйняття і засвоєння запропонованої інформації; активного самостійного пошуку, виявлення і використання інформації.

У першому випадку учень відіграє роль приймача і дешифратора інформації. Він – об'єкт формуючих впливів педагога. В основі навчання лежить повідомлення і виявлення йому готової інформації та навчальних дій.

У другому випадку учень відіграє роль саморегулюючого селектора і генератора інформації. Він – суб'єкт, що формуються під впливом своїх здібностей та нахилів. В основі його навчання лежить самостійний вибір інформації і дій, що відповідають його потребам і цінностям.

У третьому випадку учень відіграє роль керованого селектора та генератора інформації. Він – об'єкт педагогічних впливів і суб'єкт пізнавальної діяльності.

Звідси випливає три основних типи навчальних ситуацій і відповідно навчальних дій індивіда. Перший варіант навчання (передача) дає ситуацію «готового підношення». Другий варіант навчання (самостійний вибір) дає ситуацію «природного самонавчання». Нарешті, третій варіант навчання (управління) – це спрямування на пізнавальну діяльність [3, с. 16].

Л. Ітельсон підкреслює, що, якими б різноманітними не були розглянуті навчальні ситуації, концепції навчання, види навчальних дій, мотиви і джерела навчальної діяльності, всі вони мають щось спільне. Їх кінцева задача – направити зусилля учня на те, щоб чогось навчитися. «Якщо немає таких зусиль, спрямованих до навчальної мети, то немає і самого вчення» [4, с. 156-158].

Виокремлюючи навчальну діяльність в цілісну систему, з'ясуємо можливості її застосування. Виділення навчальної діяльності як проектувальної, пов'язане з формуванням теоретичних знань. З розвитком педагогічної науки, з кількісним та якісним ростом наукових знань, навчальна діяльність знаходить все більшу самостійність і незалежність, відокремлюючись від трудової. Знання не протиставляються умінням та навичкам, а розглядається як їх складова.

Зазначимо, що проектування як спосіб діяльності використовується для формування в учнів повноцінних розумових дій. Окрім того, воно допомагає формуванню науково-теоретичного мислення, оскільки учні опиняються в становищі дослідників і вся їх навчальна діяльність набуває творчого і технологічного характеру. Вагоме значення навчальне проектування має і для рефлексивної діяльності учня. Важливим це є тому, що учні мають виконувати не лише ті чи інші розумові дії, але могли й проаналізувати їх.

Загально визнано, що навчальна діяльність учня ототожнюється з діяльністю вчителя в навчально-виховному процесі. При цьому, в основу оцінки їх діяльності, доцільно поставити не поодинокий урок, а цілу систему по вивченню окремої теми за програмою навчання, де звертається увага на вміння здійснювати логіко-дидактичний аналіз навчального матеріалу і проектування конкретних дій учня, за допомогою яких він отримує знання. Далі відзначимо, що для діяльності вчителя є важливим для встановлення логічної структури теми, виділення основних (вихідних) понять, на основі яких можуть бути виведені всі інші поняття, логічні зв'язки між ними. Для учня актуальним стає встановлення чіткого переліку тих знань, які мають бути засвоєні (що має знати), а також перелік тих умінь, якими необхідно опанувати (що має вміти).

На основі висловлених положень будується модель навчальної діяльності учнів з вивчення конкретної теми, під якою розуміється попередній опис системи дій учнів, що призводять до повного засвоєння змісту теми навчальної програми. Згодом складається поурочний план, як проект спільної діяльності вчителя і й учня.

У тлумачному словнику В. Даля проектувати – це «задумати, загадати, ..., передбачити до виконання, скласти для цього записку» [5, с. 148]. Л. Столяренко визначає педагогічне проектування як одну з функцій будь-якого педагога, що є не менш значущою, ніж організаторська, гностична або комунікативна [6, с. 61]. І. Підласий розглядає проектування (планування) як «останню стадію підготовки до уроку, яка закінчується створенням програми управління пізнавальною діяльністю учнів» [7, с. 534].

Узагальнюючи вищевказані визначення, слід відмітити, що педагогічне проектування є дуже важливим етапом у підготовці до використання в реальному педагогічному процесі конкретних педагогічних ідей. Тому важливим є те, щоб створити певну технологію, яка допоможе майбутньому вчителю спроектувати навчальну діяльність учнів.

Як зазначає В. Костіна [8], діяльність педагогічного проектування складається з таких етапів: створення нормативної моделі навчання; формування нормативної моделі навчання одного з навчальних предметів; відтворення проекту курсу навчання; опис курсу навчання; розробка курсу навчання; створення заключного проекту.

Отже, основним серед етапів педагогічного проектування слід виділяти сходження від «загального» до «конкретного» шляхом поступової конкретизації «загального» (від нормативної моделі навчання через відтворення проекту курсу навчання і далі – до створення кінцевого проекту). Розроблена вченою технологія проектування засобів управління навчально-пізнавальною діяльністю старшокласників, що передбачає відображення певної послідовності етапів діяльності вчителя, виконання яких гарантує досягнення запланованого результату. Етапами розробленої технології є: аналогізування – діяльність, спрямована на обґрунтування аналога засобу управління; моделювання – діяльність, яка передбачає створення моделі на основі аналога; конструювання – діяльність, що має на меті створення конкретного засобу на основі моделі управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів.

На першому етапі вчитель, обираючи аналог засобу управління навчально-пізнавальною діяльністю старшокласників, ставить перед собою мету майбутньої діяльності. Далі – визначає результат, основні характеристики якого можна врахувати під час побудови моделі. На другому етапі на підставі системного аналізу особливостей навчально-пізнавальної діяльності

старшокласників учитель обирає елементи управління і проектує відповідну модель. Третім етапом педагогічного проектування засобів управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів є конструювання, яке передбачає розв'язання таких завдань: аналіз конкретних умов здійснення педагогічного процесу за допомогою діагностичних процедур; створення проекту управління на основі існуючої моделі з урахуванням умов реального педагогічного процесу; розробка конструктів відповідно до проекту.

Сьогодні, окрім загальних питань теорії навчального проектування, у працях учених [8-10] розглянуто питання проектування педагогічних систем, педагогічного процесу і педагогічних ситуацій. Так, у праці Л. Гризун [10] наведено основи проектування системи управління на прикладі вищого педагогічного навчального закладу. «Педагогічне проектування за сутністю є видом діяльності, спрямованим на попередню розробку моделі об'єкта педагогічної дійсності з метою розв'язання актуальної педагогічної проблеми, удосконалення освітньої практики» [10, с. 9]. Автори зробили аспектний аналіз поняття «проектування» на основі порівнянь з такими поняттями як «планування», «прогнозування», «моделювання», «конструювання», а також описали проектування як діяльність, процес, технологію. У статті В. Докучаєвої [11] логіко-семантичний аналіз категорії проектування дав можливість стверджувати, що ця категорія: має інженерно-виробниче походження; унаслідок вираженого пошукового, дослідницького, науково-експертного характеру діяльності, що нею позначається, категорія проектування набуває міжгалузевого, універсального значення; у змістовному, процесуальному відношенні є категорією психології, оскільки відображує перетворення на ідеальному рівні, у вигляді моделювання (уявного створення) майбутнього об'єкта; у сутнісному, смисловому аспекті отримує прояв через поняття нового, якісних (позитивних, прогресивних, революційних) змін, що і вказує на безпосередній зв'язок з категорією «інновація».

На основі проведеного аналізу, виокремимо три етапи підготовки майбутнього вчителя щодо проектування навчальної діяльності учнів:

- планування – формування вміння створювати план майбутньої діяльності навчання;
- формування вміння будувати проект майбутнього уроку як сукупності сконструйованих навчальних ситуацій;

- конструювання прогностичної моделі спільної діяльності вчителя й учнів (мікродіяльності).

До принципів, які становлять основу навчального проектування віднесемо: принцип людських пріоритетів, який реалізується через такі принципи: підкорення процесів проектування реальним інтересам і можливостям виховання; ненав'язування учням виконання своїх проектів; принцип саморозвитку спроектованих систем, процесів, ситуацій, який може реалізуватися за умови: створення їх динамічними і гнучкими, готовності до багаторазового використання в мінливих умовах, варіативності проектів, що забезпечує досягнення мети.

Також, ми погодимося з думкою В. Безруковою, що головними чинниками, які роблять педагогічне проектування більш стійким, є: людський; мотиваційний (тривалий, ситуативний); чинник вікових, психологічних та соціальних особливостей учителя й учнів [12].

Висновки. Отже, підготовка майбутнього вчителя до проектування навчальної діяльності учнів, розглянута у роботі, як цілісна система. Аналіз етапів педагогічного проектування показує, що головними в даній діяльності є етапи моделювання, проектування й конструювання, що наближає його до рівня технології, бо останній етап поєднує теорію з практикою. Дослідження багатьох авторів свідчать, що важливим етапом у діяльності, яка спрямована на створення моделі, є аналогізування, яке визначають як пошук прототипу (прообразу) майбутньої моделі (тобто аналога). І саме визначення аналога майбутньої моделі допомагає розкрити суттєві ознаки для наступного етапу, тобто знайти для нього реальне підґрунтя.

Враховуючи те, що єдиного визначення поняття «проектування навчальної діяльності учнів» ще немає, ми вважаємо, що це створення певної дидактичної системи, конструкт якої включає в себе і індивідуалізацію навчання, і певні форми групової роботи учнів, і дистанційну освіту сучасного учня, що створена на основі засобів управління навчально-пізнавальною діяльністю на рівні моделі чи проекту, готового до впровадження у реальний педагогічний процес.

Література

1. Каган В.Н. Основы оптимизации процесса обучения в высшей школе : научно-методическое пособие / В. Н. Каган, Н. А. Сычеников. – М. : Высшая школа, 1987. – 86 с.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1975. – 102 с.
3. Давыдов В. В. Учебная деятельность и моделирование / В. В. Давыдов, А. У. Варданян. – Ереван, 1981. – 213 с.
4. Ительсон Л. Б. Учебная деятельность, ее источники, структура, условия: Хрестоматия по возрастной психологии / Л. Б. Ительсон. – М. : Просвещение, 1994. – С. 156–158.
5. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. Т. 3 / вступ. ст. А. М. Бабкина. – М.: Рус. яз., 1980. – 555 с.
6. Столяренко Л. Д. Педагогическая психология : учебное пособие / Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д : Феникс, 2000. – 544 с.
7. Подласый И. П. Педагогика: Новый курс. В 2 кн. Кн. 1. Общие основы. Процесс обучения : учебник. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 576 с.
8. Костіна В. В. Педагогічне проектування засобів управління навчально-пізнавальною діяльністю старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / В. В. Костіна. – Харків, 2002. – 22 с.
9. Андрієвська В. М. Проектування дидактичних ситуацій у навчанні молодших школярів з використанням комп'ютера : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / В. М. Андрієвська. – Харків, 2009. – 22 с.
10. Гризун Л. Е. Дидактичні основи проектування модульної структури навчальної дисципліни на засадах інтеграції наукових знань: дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / Людмила Едуардівна Гризун. – Харків, 2009. – 426 с.
11. Докучаєва В. В. Проектування як процесуальний аспект інноваційної діяльності в освіті // Вісн. Луган. держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. – 2002. – № 8 (52). – С. 58–68.
12. Безрукова В. С. Педагогика. Проективная педагогика : учеб. пособие / В. С. Безрукова. – Екатеринбург : Деловая книга, 1996. – 342 с.